

ULUSAL, BÖLGESEL VE KÜRESEL GÜÇ MÜCADELESİ BAĞLAMINDA İRAN'IN SURİYE İÇ SAVAŞI'NDAKİ ROLÜ

Recep Kemal KUZU*

Makale Geliş Tarihi/Received: 14/11/2021

Makale Kabul Tarihi/Accepted: 17/12/2021

Makale Yayın Tarihi/Published: 31/12/2021

Atıf İçin/To Cite: Kuzu, R. K. (2021). Ulusal, Bölgesel ve Küresel Güç Mücadelesi Bağlamında İran'ın Suriye İç Savaşı'ndaki Rolü. *Uluslararası İlişkiler Çalışmaları Dergisi*, 1(2), 164-175.

Özet: Aralık 2010'da "Arap Baharı"nın başlamasıyla birlikte Ortadoğu'da birçok değişiklik meydana gelmiştir. İsyanın başlangıcında barışçıl bir şekilde yapılan protestolar Esad yönetiminin ayaklanmaları bastırmak için halka karşı şiddet kullanmasıyla bir iç savaşa evrilmiştir. Bu iç savaş birçok bölgesel ve küresel aktörü kendisine çekmiş ve her bir aktör kendi çıkarları doğrultusunda bu savaşa doğrudan veya dolaylı bir şekilde dâhil olmuştur. Bu aktörlerin başında ise İran gelmektedir. Bu makalede, İran'ın Arap Baharı ayaklanmalarından sonra Suriye politikasını anlamak temel amaçtır. Bu bağlamda, İran'ın Arap Baharı ayaklanmalarına karşı tutumu ve bu tutumun Suriye'de değişimi incelenmiştir. Arap Baharı'nın sunduğu fırsattan yararlanan İran, Suriye'deki sadık tabanını sağlamlaştırıp ekonomik istikrarsızlık ve çalkantılara rağmen bölgedeki gücünü genişletmeye devam etmiştir.

Anahtar Kelimeler: Arap Baharı, Suriye İç Savaşı, İran, Güç Mücadelesi, Ortadoğu

THE ROLE OF IRAN IN THE SYRIAN CIVIL WAR WITHIN THE CONTEXT OF NATIONAL, REGIONAL AND GLOBAL POWER STRUGGLE

Abstract: With the beginning of the "Arab Spring" in December 2010, many changes occurred in the Middle East. The peaceful protests at the beginning of the rebellion evolved into a civil war when the Assad administration used violence against the people in order to suppress the uprisings. This civil war has attracted many regional and global actors and each of these actors has involved this civil war directly or indirectly in accordance with its own interest. Iran is the prominent of these actors. In this article, understanding to Iran's Syrian policy after Arab Spring revolts is the main objective. Taking advantage of the opportunity presented by the Arab Spring, Iran has solidified its base of loyalists in Syria. Despite the economic instability and upheaval, it has continued to expand its power in the region.

Keywords: Arab Spring, Syrian Civil War, Iran, Power Struggle, Middle East

* Araştırma Görevlisi, Atatürk Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, recepkemalkuzu@atauni.edu.tr

Giriş

Arap isyanları, ilk başlarda demokratik haklardan uzak tutulan geniş bir coğrafya halklarının kendini yönetmesine imkân sağlayabilecek bir 'fırsat' olarak değerlendirildi (Ramadan, 2012: 8-12). Zaten 'bahar' denmesinin sebebi de buydu. Fakat geçen zaman açıkça göstermektedir ki 'bahar' 'kışa' dönmüştür (Mihaylov, 2017: 3-14). Çünkü Yemen'e, Libya'ya ve özellikle de bu yazının odak noktası Suriye'ye bakıldığında reformdan çok darbe, karşı devrim, iç savaş ve dış müdahaleler göze çarpmaktadır. Olayların ilk ortaya çıktığı zamanlarda Suriyeliler, asker ve istihbarat devleti olarak tanımlanan tek adam diktatörlüğünden kurtulacaklarını tahayyül ederlerken şimdilerde ya ülkelerini ettiler ya da iç savaşın en acımasız tecrübelerini yaşamak zorunda kaldılar ('Arap Baharı' Kışa Döndü', 2018).

Süreç, bölge halkları açısından umulanın tam tersi bir yöne evrilirken, İran'ın, Arap isyanlarına yönelik yaklaşımı ne yöndedir? diye sorulacak olursa; en temel olarak, İran'ın ikircikli bir politika izlediğini söyleyebiliriz. Tunus'ta başlayıp hızlıca Mısır'da yankı bulup Körfez ülkelerinde de kıpırdanmalara sebep olan Arap Baharı, İran tarafından 'İslami Uyanış' söylemiyle desteklenmiştir (Tasken, 2018). Hatta İran yönetici elitleri, bu desteklerini bir adım daha ileri götürerek Tunus, Mısır ve Körfez ülkelerindeki hareketlenmeleri 1979 İslam Devrimi'nin yansımaları olduğunu belirterek bu hareketlerin kendilerinden esinlendiğini iddia eden açıklamalarda bulunmuşlardır. İsyanların başladığı ülkelerdeki Batı aleyhtarı atmosferin etkisini artırmak için bu durumu fırsat bilen Tahran, halk hareketlerinin ilk başladığı ülkelerdeki isyancıları desteklediğini açıklarken, Batılı ülkeleri, halk ayaklanmalarının yaşandığı ülkelerdeki otoriter yönetimlere destek vermekle suçladı ve daha da ileri giderek Batılıların bu desteklerinin Ortadoğu halklarının özgür ve demokratik isteklerine ket vurduğunu dünyaya ilan etti. Ancak halk hareketleri Suriye'de başlayınca Tahran yönetimi izlediği politikayı değiştirerek, Suriye halkını desteklemek yerine Suriye yönetimini desteklemiştir (Yalçın ve Duran, 2017: 207).

Suriye, İran Devleti'nin Ortadoğu'daki ulusal çıkarları açısından son derece önemli devletlerin başında yer almaktadır. Şöyle ki Tahran'ın varoluşsal meseleleri arasında *Şii hilali ve onun kontrolden çıkmaması* ve *Hizbullah ile bağlantısının kopmaması* gibi hususlar büyük bir önem arz eder (Yalçın ve Duran, 2017: 205). Bir de bunlara ek olarak, İran yönetimi, Suriye'de Sünni bir nüfuz sahasının oluşmasını kendileri için tehlike çanlarının çaldığının habercisi olarak yorumlamaktadır.

Bilindiği üzere, Arap Baharı sonrasında patlak veren Suriye İç Savaşı, şiddetin çok yoğun bir şekilde yaşanması hasebiyle Ortadoğu'nun en büyük krizlerinden biri halini almıştır. Bu makalede, Suriye'deki son dönemde önde gelen aktörlerden biri olarak Tahran yönetiminin ulusal, bölgesel ve küresel olmak üzere üç aşamalı olarak yürüttüğü Suriye politikası tartışılacak ve sonuç kısmı "Barışa Doğru Mu?" sorusu üzerinden değerlendirmeye tabi tutulacaktır.

1. Ulusal Bağlamda İran'ı Suriye İç Savaşı'nda Müdahil Kılan Faktörler

Her ne kadar İran ve Suriye farklı etnik yapı, ideoloji, dil, kültür ve hatta mezhep inancına sahip olsalar da İran mevcut rejime her türlü desteği vermektedir (Goodarzi, 2006: 11). Peki, bunun arkasındaki itici güç nedir? Bazı uzmanların iddia ettiği gibi Tahran yönetiminin, Suriye yönetimini desteklemesinde mezhebin etkili bir rol oynadığı düşüncesi ne kadar doğrudur? Suriye yönetimi baskın gelen mezhebi Nusayrilik ile Şiilik iddia edildiği gibi benzer midir veya

benzerlikler taşır mı (Abdo, 2017: 146) veya İran, Suriye’de salt mezhepçilik için mi vardır diye soracak olursak; cevaplarımız büyük oranda ‘hayır’ olur. Tahran-Şam iş birliğini Ortadoğu’daki Sünni devletlere karşı mezhep odaklı bir hareket gibi okumak mümkünmüş gibi gözükse de söz konusu iş birliğinde stratejik çıkarlar daha baskındır (Ebrahimi, 2018: 4). Daha ayrıntılı bakıldığında İran’ın resmi mezhebi olan Oniki İmami Şii’liğince değerlendirilmede bulunan birçok önemli din adamı tarafından Nusayriliğin pek çok dini inanç ve pratiklerini sapkın olarak nitelendirip Şia’nın aşırı ve sapkın kolları anlamına gelen ‘Gulat-ı Şia’ sınıflandırmasında yer vermişlerdir (2018: 6). Bu sebeptendir ki Tahran-Şam ortak hareket etmesini tarihi ve jeopolitik nedenler üzerinden aramak daha sağlıklı olacaktır.

İran İslam Cumhuriyeti 1979’da kurulduğundan beri Suriye, Irak ve Lübnan üçlüsündeki varlığını İsrail ve ABD karşıtlığına dayandırırken, DAES karşıtlığına vurgu yaparak Suriye’deki etkinliğini daha da pekiştirme fırsatını bulmuştur. Devrim sonrası, Suriye İç Savaşı öncesi, İran’a alan açılmasında en belirleyici tarih 11 Eylül saldırıları olmuştur. Bu saldırıların ardından Ortadoğu’daki tutumlarını bariz bir şekilde sertleştiren Amerikan yönetimi, İran’a, temas halinde oldukları ülkelerle safları sıklaştırmaktan başka yol bırakmamıştır. İran’ın Ortadoğu’da en önemli paramiliter gücü ve stratejik ortaklarından biri olan Lübnan Hizbullah’ıyla ilişkileri en üst seviyede tutmanın yolu kara bağlantısı olan Suriye’den geçmektedir. Yani kısaca, iki temel faktör mezhepten çok stratejik çıkarların ön planda olduğunu gösterir: i) İslami Cumhuriyet için Suriye rejimini devrilmesi demek Ortadoğu’da nüfuz alanının büyük ölçüde yitirilmesiyle aynı anlama gelmektedir, ii) Lübnan Hizbullah’ı ile kara bağlantısının kopmaması gerekli bir durumdur. Bu iki faktöre ek olarak, İran, Suriye’den sonra sıranın kendisine gelmesinden çekindiği için Suriye rejimine güçlü destek verdiği yönde açıklamalar da yapmaktadır. Başka bir deyişle, Devrim Rehberi Hamaney’in açıklamalarında da görüleceği üzere, başta İsrail ve ABD gibi Batılı ülkelerin amaçlarının, İran, Suriye, Hizbullah eksenli “direniş hattı”nı yıkarak İran’daki rejime son vermek olduğu yönündedir (2018: 5). 2003’te ABD’nin Irak’ı işgal etmesinden sonra Şam yönetiminin Batı ile olan münasebetleri ciddi olarak bozulmaya başlamıştır (Çomak vd., 2016: 480). Bu bozulma Şam-Tahran ilişkilerinin pekişmesine vesile olmuştur. Hatta bu pekişme 2006’da resmileşerek ABD ve İsrail tehdidine karşı ortak savunma ilkesine dayalı bir güvenlik antlaşmasına dönüşmüştür (Pouladi, 2019). İşte bu oluşum, Tahran ve Şam tarafından direniş cephesi olarak adlandırılırken, diğer bölge ülkeleri tarafından Şii eksenli olarak yorumlanmıştır. Kimi devletler, direniş cephesi veya Şii eksenli, her nasıl tanımlanırsa tanımlansın, başta İsrail’in güvenliğini tehdit etmesi, sonrasında bölgedeki diğer başkentlerde huzursuzluk yaratması ve nihayetinde Batılı diğer başkentlerde tehlike çanlarının çaldırmasından ötürü bu gibi girişimleri güçsüzleştirmenin yollarını aramaya başlamışlardır. İran için bu kadar çok karşıt çıkarlarla başa çıkmanın yolu olarak askerî gücünü seferber etme olarak görülmüştür. Devrim Muhafızları Ordusu’ndaki İranlı milislerden tutun da Afgan Fatimiyyun Tugayları ve Pakistanlı Zeynebiyyun Tugaylarına kadar birçok İranlı askeri birim Suriye’deki iç savaşta bilfiil yer alıp iç savaşın uzamasında ve çok daha fazla şiddetlenmesinde rol oynamışlardır.

İran yönetiminin Suriye İç Savaşı’na müdahil olmasını ve DAES gibi bir örgütle mücadele etmesini kendi kamuoyunda nasıl meşrulaştırdığına bakıldığında, işte tam da burada mezhebi söylem ortaya çıkmaktadır. İran halkı yaşamış olduğu siyasi krizlere, ekonomik darboğaza rağmen Suriye’de devletlerinin çok aktif bir şekilde bulunmasının maliyetlerine katlanmasında,

Cuma hutbeleri, dini heyetler, rejimin yazılı basın ve sosyal medyadaki mezhep vurgusu ve DAESH tehdidi açıklamaları milli birlik ve beraberlik gibi hususlar etkili olmuştur.

Kısacası, Suriye'de halkın çok büyük bir kısmının Sünni olmasından ötürü Nusayri yönetim, devamlılığını sağlayabilmek için İran ile ortak hareket etmek zorunda kalırken İran da açılan bu kanal üzerinden Şii yayılcılığını gerçekleştirebilmek için meşru bir söylem ve eylem zemini bulmaktadır.

2. Bölgesel Güç Mücadelesi Kapsamında İran'ın Suriye İç Savaşı'nda Rolü

İran ve Suriye kendilerini bir eksenin parçaları olarak (direniş eksenini) görmüşlerdir. İran İslam Cumhuriyeti, faal bir bölgesel güç kapsamında varlığını devam ettirebilmek için Şam yönetiminin iktidarda kalması zorunlu görülmektedir. Ehteshami ve Hinnebusch'in, "orta büyüklükte güçte olan devlet" olarak tanımladıkları İran, (1997: 102) aslında bölgesel gelişmelerde aktif bir rol oynayarak orta büyüklükte bir devlet olmaktan bölgesel lider olma yolunda politikalar belirlemektedir. Bununla birlikte, Tahran-Şam yakınlaşması, Hizbullah'a verilen ortak bir destekle perçinlenmektedir. Ayrıca Tahran-Şam yakınlaşmasının daha tarihsel kökenlerine bakıldığında ise İsrail ve Saddam Hüseyin'e yönelik ortak bir karşıtlıktan beslenildiği görülmektedir. Halkın demokratik taleplerinin önünün açılması halinde Sünni bir yönetimin iktidara gelme olasılığının kuvvetli oluşu İran için kesinlikle istenmeyecek bir durum oluşturmasından ötürü, Tahran yönetimi elindeki tüm siyasi, ekonomik ve askeri enstrümanları kullanmaktan çekinmemektedir. Bölge ülkelerinden Suriye yönetimine yönelik gerçekleştirilebilecek müdahaleler, içişlerine karışma girişimleri veya Suriye yönetimini yalnızlaştırma teşebbüsleri, Tahran tarafından mümkün olduğunca bertaraf edilmektedir. Ayrıca İran bölgedeki artan nüfuzunu kullanarak Irak ve Hizbullah'ın, Suriye yönetimine destek vermelerini teşvik etmiştir (Sofuoğlu, 2016).

Suriye meselesine bölge ülkelerinden Türkiye gözünden bakıldığında rejimin, halkın demokratik taleplerini karşılaması olması gereken bir durumdu. İran ise hangi şartlar altında olursa olsun Suriye yönetimini koşulsuz destekleyen bir yaklaşıma sahip olmuştur. Suriye İç Savaşı'nda birbirinden tamamen farklı saiklerle hareket eden Türkiye ve İran, zaman zaman birbirlerini birincil derecede tehdit kaynağı olarak görmektedir. Ek olarak, tehdit algılamaların da farklı olması durumu daha da karmaşık hale getirmektedirler. Türkiye açısından PYD/YPG terörist bir örgüt olup Suriye'nin kuzeyinde sözde bir Kürt devletinin kurulması kabul edilemez iken, İran için durum değişmektedir. İran açısından DAESH birincil derecede mühim mezhepsel tehdit olup terörist bir yapılanmadır. Ankara'nın, Suriye kaynaklı, milli güvenliğine tehdit olarak gördüğü terör örgütlerine karşı askeri operasyonlarına Tahran karşı çıkabilmektedir (Haber Türk, 2019). Körfez Savaşı sonrasında Irak'ın kuzeyinde Kürt yönetimi oluşturan Amerikan yönetimi, şimdi de Suriye'nin kuzey hattı boyunca Türkiye'ye hasım sözde bir Kürt etnisitesi oluşturmayı hedeflemektedir. Burada kurgulanan Türkiye'ye tehdit oluşturacak bir "garnizon devlet"nin temellerini atmaktır. ABD'nin 30 bin tır dolusu ağır silahı PYD/YPG'ye vermesi, Türkiye'nin Fırat Kalkanı ve Zeytin Dalı harekâtlarıyla Fırat'ın batısında terör koridorunu işlevsiz hale getirmesini engelleyememiştir.

Fırat Kalkanı ve Zeytin Dalı Harekâtlarına kadar askeri manada bölgesel güç rekabetinde daha önde olan İran, Türkiye'nin bir de Barış Pınarı Harekâtı'nı başlatarak bölgede yeni olasılıklar meydana çıkartabileceği ihtimalini göz önünde bulundurmuş olup bu operasyonu da Suriye'deki stratejik çıkarlarına tehdit olarak algılamıştır (Farzam, 2019). Ankara'nın belirttiği gibi bu harekâta temel amaç Kuzey Suriye'de sınır boyunca YPG/PYD'nin aralıksız hâkim olduğu bir bölgenin oluşmasını önlemek olmuştur. Oysa İran, belirtilen bölgedeki Kürt unsurların Şam yönetimi ile bir şekilde uzlaşarak Suriye topraklarının tümünde merkezi hükümetin hâkimiyetinin sağlanmasını amaçlamaktadır. Nasıl ki Tahran, 2019'da Barış Pınarı Harekâtı'na karşı çıkıyorsa, geçmişte de Fırat Kalkanı ve Zeytin Dalı Harekâtları'na da karşı çıkmakta yetinmemiş; Ankara'nın muhtemel her operasyonuna ket vurmak için YPG/PYD ile Şam yönetimi arasında bir çeşit uzlaşma gerçekleştirilebilmek için emek sarf etmiştir. Afrin-El Bab-Cerablus hattında fiilen hâkim olan ve İdlib'de ciddi manada askerî varlığı bulunan Ankara'nın, Fırat'ın doğusunda ilk aşamada 120 km uzunluğunda ve 30 km derinliğindeki bir bölgede hâkimiyet kurması, Türkiye'nin Suriye'deki rolünün gerek diplomatik gerekse askerî olarak pekişeceği anlamına gelmektedir. Yani kısaca, askerî manada kısıtlanacağını düşünen İran rejimi, Türkiye'nin Suriye'de gücünü artırmasından ciddi manada rahatsızlık duymaktadır.

Her ne kadar İran ve Türkiye'nin farklı çıkarları, beklentileri ve uygulamaları olsa da her iki ülke de birbirleriyle olan diplomatik görüşmelerini devam ettirme yönünde hareket etmişlerdir. Bu durumun oluşmasında belli başlı üç etkenin varlığından bahsedilebilir: Birinci olarak, küresel güçlerle yaşadıkları sorunlu ilişkilerden ötürü bölge ülkeleri olarak birbirlerinden destek bulacakları ümidi; ikincisi, sınır güvenlikleri sağlama düşüncesi ve son olarak iki ülkenin ekonomilerinin birbirlerini tamamlayabilecek alanlara sahip olmasıdır.

Suriye'de bölgesel güç mücadelesi kapsamında Riyad'ın "ayaklanmaya" ve Tahran'ın "rejime" destek vermesi, mezhepsel aidiyet ekseninde kutuplaşan siyasal bir alanın tekrardan kurulmasına neden oldu. Mezhepsel olarak kutuplaşma "Şii hilali"ne karşı "Sünni çember" (İsmail, 2011: 540) İran ile Suudi Arabistan arasında sürmekte olan bölgesel rekabet, savaşın milisleştirilmesi ile daha vahim bir hal aldı (Baczko vd., 2016: 16). Özellikle P5+1 ülkeleri ile İran arasında gerçekleştirilen nükleer anlaşmayla birlikte İran etkisinin gün geçtikçe artacağı riskinden ötürü Riyad yönetimi İran'ı dengeleyebileceği her türlü girişimi desteklemeye başladı. Diğer bir ifadeyle, Arap Baharı'nın başlamasıyla İhvan karşıtı sert bir pozisyon alan ve ulusal güvenlik politikalarını İhvan karşıtlığı üzerinden tayin eden Riyad yönetimi, nükleer anlaşma sonrası bölgesel düzlemde kökleşmiş tehdit olan Tahran'ı öncelemeye başladı. Üstüne üstelik bir de Riyad'ın daha yakın coğrafyasında – Bahreyn'de Şii muhalefet, Yemen'de Husiler, Suudları daha da İran karşıtlığına itmektir. Suud-Fars bölgesel rekabetini kızıştırmış olan bir başka etken ise ABD'nin Körfez güvenliği yerine Obama yönetimince belirlenen İran ile yakınlaşma politikası olmuştur. İlâveten, Şiilik üzerinden yayılcı politikalar belirleyerek nüfuz alanını günden güne artıran İran, Suudi Arabistan açısından ulusal güvenlik meselesi haline gelmiştir. Suudi Arabistan hem ülkesindeki Şii nüfusun İran'ın etki alanına girmesinden hem de bölgedeki Bahreyn gibi ülkelerdeki Şii nüfusun İran'ın etki alanına girmesinden endişe etmektedir (Oğuzlu ve Çiçekçi, 2019: 170). Tüm bu etmenler neticesinde Riyad yönetimi, İran'a karşı inisiyatif alıp güçlü savunmacı aktivizm stratejisi belirleyerek ve refleksif güç kullanarak cevap verdi (Yalçın ve Duran, 2017: 236). Kısaca, Irak, Yemen, Bahreyn, Lübnan ve Suriye'de İran etkisi artıkça

Suudların güvensizlik hissiyatları artmış; Riyad'ın daha katı ve öfkeli politikalar belirlemesine neden olmuştur (Oğuzlu ve Çiçekçi, 2019: 170).

Suriye Krizi, bölgesel ve küresel aktörlerin sürece dâhil olduğu geniş ölçekli bir sorun niteliğindedir. Bu kapsamda sorunun çözümü için bölgesel ve küresel güçler devreye girmiştir. Krizin çözümünde kuşkusuz en etkili bölgesel güçler Türkiye ve İran olurken, küresel güçler ise Rusya ve ABD'dir. (Golkarian, 2020). Türkiye, Rusya ve İran tarafından başlatılan ve Eylül 2017'de Kazakistan'ın başkenti Astana'da başlayan görüşmelerin sonucunda, üç ülkenin de üzerinde uzlaşmaya vardığı ilkeler duyurulmuştu. Bu anlaşmaya göre İdlib çatışmasızlık bölgesi ilan edilmiş, "El Kaide, IŞİD ve bağlantılı gruplar" ile mücadele edileceği ifade edilmişti (Ayvaz, 2020: 53). Fakat, Suriye'de yaşanan olayların bölgesellikten çıkıp uluslararası krize dönüşmesinin ardından Türkiye, Suriye'ye yönelik stratejisinde özellikle güvenlikle alakalı nedenlerden dolayı değişikliğe gitmiştir. Çünkü terör örgütü PKK'nın burada yürüttüğü faaliyetler, Türkiye'nin güvenliğine yönelik tehdidi artırmıştır (Yeşiltaş, Pirinççi, 2020: 71,72).

Astana görüşmeleri barışı tamamlayıcı bir sürece dönüşerek toplamda 14 kez gerçekleşmiştir. Türkiye ve Rusya ikilisinin büyük rol oynadığı Astana görüşmelerinde krizin çözümüne yönelik önemli kararlar alınmıştır. Bu süreç, Cenevre Konferansları ile paralel özellikler taşıyan ve Suriye'de çatışmaları sonlandırmaya yönelik, kalıcı barışın sağlanmasını amaçlayan bir süreçtir. Suriye Krizi'nde Cenevre, Astana ve Soçi süreçleri, bir bakıma birbirinin tamamlayıcısı süreçler olarak ifade edilebilir.

Astana Süreci devam ederken gerçekleşen Soçi görüşmeleriyle beraber Suriye Krizi'nin çözümü üzerine Türkiye ve Rusya arasındaki işbirliği olanağı artmaya başlamıştır. İdlib üzerine yoğunlaşan muhtıra hem Türkiye'nin sınır güvenliği hem de Suriye'nin toprak bütünlüğü bakımından önem arz etmektedir. Bu nedenle, Soçi Muhtırası ile kabul edilen maddelerin sahada uygulanabilmesi için ortak bir denetim mekanizması kurulmuştur. Bu gelişmeler Türk-İran ilişkilerinin son dönemi açısından da kayda değer bir gelişmedir.

Sonuç olarak, Suriye İç Savaşı çok açık göstermiştir ki Tahran, var olan koşullar altında bölgesel güç olma yolunda ilerleyebilmesi için ekonomik kırılganlığını giderebilmesi şarttır. Bunun için de ABD yaptırım politikasını hafifletecek stratejiler belirlemelidir. Ayrıca Tahran, Ankara ve Riyad gibi iki bölgesel aktör ile uzlaşmacı bir politika üzerinden ortak noktalarda buluşabilmesi hayati önem arz etmektedir.

3. Küresel Güç Mücadelesi Bağlamında İran'ın Suriye İç Savaşı'ndaki Rolü

Ortadoğu, ülkeler arasındaki güç mücadelelerini tekrardan tanımlayan ve sömürge zamanından miras kalan sınırları tehdit eden genelleşmiş bir krizin içinden geçmektedir. Bu kriz aslında bir tek krizden oluşmayıp bir krizler silsilesi olarak devam edip en son Suriye İç Savaşı ile cisim kazanmıştır. 90'lı ve 2000'li yıllarda, ABD'nin Irak'a yaptığı müdahaleler, Kürtlerin ve Şii'lerin lehine; Sünni Arapların ise aleyhine sonuçlar doğurdu. Çünkü iktidarın Şii çoğunluğa geçişi ile birlikte Sünni bir ayaklanmanın temelleri atıldı. Suriye sorununun, dünya kamuoyunu ciddi manada meşgul eder bir hal almasında, küresel terörizm, insan hakları ihlalleri, mülteci sorunu, etnik ve mezhepsel çatışmalar, kitle imha silahları, vekâlet savaşları, uluslararası müdahalelerin meşruiyeti gibi güncel sorunlar başlığı etkili olmuştur. Bu krizde, bu kadar çok hassas başlığın bulunması, ABD, Avrupa Birliği, Çin, Rusya gibi uluslararası aktörlerle birlikte,

BM, G7, Avrupa Birliği, Arap Ligi, NATO gibi uluslararası kurum ve kuruluşlar denklemde yer almalarına neden olmuştur. Hiç kuşkusuz, bazı durumlarda İran bu bahsedilen küresel güçlerle/örgütlerle ikili, üçlü ilişkilere girerek ulusal çıkarlarını sağlamaya çalışmaktadır.

Halk hareketlerinin başlamasında küresel güçlerin mi yoksa ülkelerin iç dinamiklerinin mi etkili olduğu sorusu Suriye İç Savaşı'nı daha iyi anlaşılmasına katkıda bulunacaktır. Cevap olarak da ilk başlarda isyanların patlak vermesinde belli bir birikimin kendi kendine patlaması sonucu ortaya çıkmıştır denilebilir (Çubukçu, 2011). Belli bir zaman sonra küresel güçlerin olaya dâhil oldukları görülmektedir. Aslında bu müdahil olma durumunda sadece küresel güçlerin kendi kendilerine verdikleri kararlar etkili olmamış, Suriye özelinde de görüldüğü üzere, halklarıyla karşı karşıya gelen otoriter yöneticiler kurtuluşu “biz gidersek İslamcılar gelir” söylemiyle adeta küresel devletleri sahada yer almaya davet etmişlerdir (Çubukçu, 2011).

Batının, Suriye’de sivillerin katledilmesine sessiz kalması ve Rusya’nın alınabilecek önlemleri BM Güvenlik Konseyi’nde veto etmesi aslında en çok Şam ve Tahran yönetimlerinin işine yaramıştır. Bir de bölgesel güç olan Türkiye’nin, Şam’a karşı muhalifleri oluşturan Suriye Ulusal Konseyi’ni desteklemesi, Suriye ve İran için safları daha da sıklaştırma vesilesi olmuştur. Ayrıca, Tahran’ın DAES’e karşı mücadele etmesi, Batılıların nezdinde olumlu karşılanarak desteklenmiştir (Dueck, 2015).

ABD, Irak işgalinin ağır maliyetlerinin ardından, Ortadoğu’daki sorunlarda taraf olmada daha temkinli olurken bu durum, artık Washington’un bölgede hegemonik bir güç olmak istemediği şeklinde yorumlanmıştır. Suriye’deki iç savaşın vuku bulduğu dönemde Obama yönetiminin benimsemiş olduğu *mevzilenme* (retrenchment) (Dueck, 2015) stratejisinin temel iki unsuru, *izolasyonculuk* ve *yeni liberal kurumsalcı zihniyet* neticesinde alanda oluşan boşluğu İran ve Rusya doldurmaya çalışmaktadır. Doğal olarak, bölgesel ve küresel diğer aktörler İran’ı çeşitli şekillerde baskılamaya çalışmışlardır. Başlarda, Suriye krizinde aktif olarak yer alıp maliyet üstlenmekten kaçınan Obama yönetimi, DAES tehdidine karşı İran’a ve Suriye Kürtleri’ne destek vermiştir. Özellikle DAES’in Musul’u ele geçirmesinin ardından bu destek gözle görülür bir şekilde artmıştır (Dueck, 2015).

Daha önce de belirtildiği üzere, Suriye yönetiminin devrilmesi demek İran’ın en önemli nüfuz alanını kaybetmesi ve Hizbullah ile olan kara bağlantısının kopması demektir. Bilindiği üzere, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi’nin beş daimi üyesi ve Almanya (P5+1) ile İran arasında uzun bir süredir devam etmekte olan İran’ın nükleer programına yönelik müzakereler Temmuz 2015’de olumlu sonuç verdi: İran’ın nükleer programının sıkı bir şekilde denetlenmesi karşılığında yaptırımların kaldırılacağı ve İran’ın yeniden uluslararası sistemin meşru bir üyesi kapsamında değerlendirilmesi kararlaştırıldı. Fakat ABD’de yeni başkan Donald Trump’ın Mayıs 2018’de, ABD’nin tek taraflı olarak nükleer anlaşmadan çekildiğini deklare etmesi ve tekrar yaptırımlar uygulamaya başlaması Tahran yönetimini zora sokmuştur (İRAM, 2018). Tahran, ekonomik darboğaza girdikçe ve siyasi sıkışmışlık yaşadıkça, Suriye krizine daha fazla angaje olmakta, dikkatleri dışarı çekerek içerideki problemleri unutturmaya çalışmaktadır.

İkinci mesele olarak, İran’ın, bölgesel ve küresel güçlerin, Suriye’nin içişlerine müdahale etmemesi hususunda savunduğu meşrulaştırıcı gerekçe, Suriye’nin yasal ve meşru bir hükümete sahip olduğu tezidir. Bu söylemin ortaya çıkmasındaki asıl neden, batılı devletlerin, isyancıları destekler yönde açıklamalar yapmaları olmuştur. Tahran’a göre, isyanlar nedeniyle bölgede

müttefiklerini tek tek kaybeden Batılı ülkeler, Körfez monarşileri marifetiyle Suriye'de yeni bir müttefik oluşturmaya çalışmışlardır. Bu durum da İran için kabul edilemez bir durumdur (İRAM, 2018).

Üçüncüsü, ABD'nin artarak devam eden İran'ı baskılama girişimleri, İran açısından 'direnc' olarak karşılık bulmakta ve diğer bir küresel aktör olan Rusya ile ilişkilerini derinleştirme ihtiyacını artırmakla kalmayıp Suriye'deki askerî varlığını muhafaza etme konusunda daha hassas hale gelmesine sebep olmaktadır. Aslın da bu durum şöyle bir ikileme zemin hazırlamaktadır: Suriye özelinde İran-Rusya ilişkisi gelişip İran'ın askerî varlığı daha görünür hale geldikçe ABD politikasını artırıyor; baskı dozu artınca da İran'ın direnci kuvvetleniyor. Ama İran ekonomisinin kırılganlığı bu ikilemin sürdürülebilirliğinde Tahran açısından dezavantaj kaçınılmaz kılıyor. Askerî harcamalar, İran'ın Suriye'deki varlığını ciddi anlamda sorgulatmaya başladığında ise Tahran için çıkış yolu olarak bölge ülkeler – Türkiye ve Suudi Arabistan – ile ilişkilerini tekrar gözden geçirmeye ve çatışma noktalarını azaltmaya yönelmektedir (İRAM, 2018).

Son olarak denilebilir ki, İran İslam Cumhuriyeti, Suriye krizinin patlak vermesinden bugüne kadar geçen sekiz yıllık dönemde elde ettiği küresel avantajları muhafaza ederek iç savaş sonrası Suriye'yle ilgili görüşmelerde masadaki en güçlü oyunculardan biri olarak yerini almıştır.

Sonuç Yerine: “Barışa Doğru Mu?”

İran, Suriye'de olayların patlak verdiği sıralarda, Suriye yönetimini muhaliflerle uzlaşmaya davet ederek olayların bu raddeye gelmesini önleyemez miydi? Askerî güçlerini kullanmayıp, bu işin maliyetine katlanmayarak Suriye bataklığında uzak durabilir miydi veya ne kadar uzak durmalıydı? Şu an yürütülmekte olan Cenevre ve Astana süreçlerine gerek kalır mıydı? Cenevre ve Astana gibi diplomatik süreçler en başlarda mı gündeme alınmalıydı? Hiç şüphesiz Suriye'deki insanlık krizini çözebilmek için bölgesel düzeyde olaylardan en fazla etkilenen Türkiye ve İran ikilisinin inisiyatif alması kadar, Rusya ve ABD gibi küresel güçlerin de taşın altına ellerini samimi bir şekilde koymaları gerekmektedir.

XXI. yüzyılın en sistematik insan hakları ihlallerini gerçekleştiren Suriye yönetiminin akıbetinin ne olacağı son derece belirsizdir. Görüldüğü üzere, Tahran, Ortadoğu'daki tek müttefiki ve bölgesel stratejisinde ciddi ehemmiyeti olan Şam yönetimine her türlü desteği vermektedir. Aslında, son derece açıktır ki Suriye krizi İran İslam Cumhuriyeti için risk düzeyinin fırsatlara göre kuvvetli olduğu bir durum oluşturmuştur. Çünkü her ne kadar resmî olarak İran'ın Suriye'deki varlığını temin etmek ve sürdürmek için harcadığı askeri ve mali harcamaların ne kadar olduğu bilgisine ulaşılmasa da ekonomik açıdan her an daha da kötüye giden İranlıların hayat standartları, harcanan meblağları (Çomak vd., 2016: 488) sorgulatmaya başlamıştır. Ayrıca özeld Suriye'de genelde Ortadoğu'da demokratik yönetim deneyimi bulunmaması, demokrasiye uygun yönetimlerin yeşermesinde önemli bir sorun olarak karşımızda durmaktadır.

Tahran açısından Suriye meselesine yönelik sistemli bir bakış açısı ortaya koyarak politikalar belirleyecek bir liderlik yaklaşımı mevcut değildir. Çünkü Arap isyanlarının kendi devriminden ilham aldığı iddia edip tüm Müslümanları kapsayan bir politika izlediği izlenimi veren Tahran, Suriye sorunun ortaya çıkmasıyla tüm değerleri göz ardı edip stratejik çıkarlarını birinci öncelik haline getirmiştir.

Kısa vadede bitecek gibi durmayan, lakin İran başta olmak üzere Suriye konusunda etkili olan tüm aktörlerin lafı geldiğinde siyasi bir çözüm konusunda aynı düşüncede olması bir umut olarak yorumlanabilir. Hatırlanacağı üzere 2012’de BMGK, Cenevre Bidirisi’nin uygulanması için çağrıda bulunmuştu. Bu bildiriye göre "iki tarafın rızasıyla oluşturulacak bir geçici hükümet kurulmasını" öngörüyordu. Yalnız, 2014’ten beri BM’nin gözetiminde gerçekleştirilen ve Cenevre 2 süreci olarak adlandırılan dokuz görüşmeden herhangi bir sonuç alınamadı. Sonuç alınmamasında Suriye yönetiminin gittikçe muhaliflerle görüşmekte isteksiz davranması kadar, muhaliflerin de herhangi bir mutabakata varılabilmesi için yönetimin görevi bırakmasını şarta bağlamaları Cenevre sürecini baltalamaktadır. Cenevre sürecini işin diplomatik kısmı olarak yorumlamamız mümkün gibi gözükürken, Batılıların Rusya’yı Cenevre’ye paralel bir siyasi süreç ortaya çıkarmakla bu süreci sabote etmekle suçladığı Astana sürecini ise işin saha kısmı olarak görebiliriz. İran ve Rusya ikilisinin ise Astana sürecine meşruluk kazandıran temel argümanı, bölge dışı güçlerin bölge haritalarını şekillendirme girişimi karşısında alternatif bir çözüm arayışı olsa da Astana süreci de çözüm konusunda ilerleme sağlamaya tek başına vesile olacak gibi görünmüyor. Çünkü İran ve Rusya, Suriye krizi süresince Şam yönetimi üzerinde ciddi bir nüfuz sahibi olmuşlardır ve her iki ülke de bu nüfuzu kaybetmek istememektedir. Türkiye’ye göre ise Astana, Cenevre’nin alternatifi değil tamamlayıcısıdır. Astana süreci boyunca açıkça görülmektedir ki bu üç ülke arasındaki fikir farklılıkları, üzerinde mutabakata vardıkları minimum müştereklerden çok ama çok daha fazladır.

Mevcut durum barışın, istikrarın ve düzenin habercisi olmasa da Suriye’de bir güçler dengesi bulunmaktadır. Bu denge sadece rejim ve muhalefet arasında değil; iç savaşa dâhil olan çok sayıda dış aktör arasındadır. Yani bu denge, küresel ve bölgesel güçler arasında sürmekte olan bir dengedir. Bu denge öyle bir dengedir ki yeri geldiği zaman İran gibi bölgesel güçler, ABD gibi küresel güçlerin hareket alanını kısıtlayabilmektedir. Bu hesaplar çatışmasında orta ve uzun vadede Suriye için bir barış ikliminin kurulabileceğini söyleyebilmek çok güçtür.

EXTENDED ABSTRACT

The Syrian crisis is the result of the Arab Spring which started in Tunisia and travelled to many parts of the Arab world. It reached Syria with a difference. Everywhere else the 'change' and people's revolt started receding with the support of regional and international actors, but in Syria the change is being forced with a limited strike just averted, and with it the risk of a regional or even global war. The local Syrian dynamics were converted into regional rivalry and global threat. The ideological and military competition over regional hegemony by the competing states engulfed the entire region.

Syria is a vital link for the furtherance of Iranian regional influence in the Middle East through a chain of states. Hezbollah, with Iranian support and assistance, is a credible Iranian proxy in the regional context. Therefore, in Middle Eastern security complexes, Syria is the focal point of contention, conflict and rivalry. The outcome of the Syrian crisis will determine who rules the regional order, Iran or Saudi Arabia. However, the Syrian crisis has revealed some striking realities: limits to power, end of unilateralism and emerging multi-polarity. Despite having super military might, the US ability to use force has been circumvented by domestic and international pressures. The previous examples of interventions in Afghanistan, Iraq and Libya, with or without authorization, have also been curtailed as the US, despite its willingness and ability, cannot intervene in Syria. Moreover, the waning global support for US intervention, Russian assertiveness and direct military threats by Vladimir Putin, backed by China, has initiated the process of multi-polarity in the military and defence realm, which was previously witnessed in the political, diplomatic and economic spheres.

For the moment, the intensity of the Syrian crisis may have been reduced in the global context, but it is still boiling at the local and regional levels; the civil war and the regional ideological confrontation between the 'Sunni Axis' and the 'Shia Crescent' poses the danger of a regional war. Therefore, the future of the regional security order Middle East is uncertain. However, one thing is certain, that Syria holds the key to regional peace and stability in the Middle East.

Çıkar Çatışması: Yazar(lar) çıkar çatışması olmadığını beyan eder.

Disclosure Statement: No potential conflict of interest was reported by the author(s).

Kaynakça

- Abdo, G. (2017). *The New Sectarianism – The Arab Uprisings and the Rebirth of the Shi'a-Sunni Divide*. Oxford: Oxford University Press.
- “Arap Baharı’ Kışa Döndü”, Karar, 30 Aralık 2018, <https://www.karar.com/dunya-haberleri/arap-bahari-kisa-dondu-1075512> (Erişim Tarihi 29 Eylül 2019).
- Ayvaz, Z. (2020). Astana ve Soçi Süreçlerinin Türk-Rus İlişkilerine Etkileri. *Diplomasi Araştırmaları Dergisi*, 2 (2), 46-63. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/en/pub/jdr/issue/60425/890845>
- Baczko, A. vd. (2018) *Suriye – Bir İç Savaşın Anatomisi*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- CNN TURK, “Son dakika... Cumhurbaşkanı Erdoğan, 'Barış Pınarı Harekâtı'nın başladığını duyurdu”, 09 Ekim 2019, <https://www.cnnturk.com/turkiye/son-dakika-baris-pinari-harekati-basladi>, (Erişim Tarihi 10 Ekim 2019).
- Çomak, H. vd. (2016). *Uluslararası Politikada Suriye Krizi*. İstanbul: Beta Basım A.Ş.
- Çubukçu, M. *Arap Baharı 'kışa' mı döndü*. 25 Aralık 2011, <http://www.radikal.com.tr/radikal2/arap-bahari-kisa-mi-dondu-1073648/> (Erişim Tarihi 03 Ekim 2019).
- Dueck, C. (2015). *The Obama Doctrine: American Grand Strategy Today*. Oxford: Oxford University Press.
- Ehteshami, A.ve Hinnebusch R. A. (1997). *Syria and Iran: Middle Powers in a Penetrated Regional System*, London: Routledge Press.
- Farzam, R., “İran’ın Barış Pınarı Harekâtı’na Yaklaşımı”, 12 Ekim 2019, <https://www.iramcenter.org/iranin-baris-pinari-harekatina-yaklasimi/> (Erişim Tarihi 14 Ekim 2019).
- Golkarlan, G., “Suriye Krizi Bağlamında Astana Süreci”, (17.05.2020), https://www.academia.edu/34930498/SUR%C4%B0YE_KR%C4%B0Z%C4%B0_BA%C4%9ELAMINDA_ASTANA_S%C3%9CREC%C4%B0.
- Goodarzi, J. M. ()2006. *Syria and Iran: Diplomatic Alliance and Power Politics in the Middle East*, London: I.B. Tauris.
- Haber Türk, “İran: Türkiye’nin operasyonuna karşıyız”, 08 Ekim 2019, <https://www.haberturk.com/son-dakika-aciklamasi-iran-turkiye-nin-operasyonuna-karsiyiz-haberler-2528939>, (Erişim Tarihi 10 Ekim 2019).
- İRAN, “ABD’nin Nükleer Anlaşmadan Çekilmesi ve Olası Senaryolar”, Analiz, 04 Haziran 2018, <https://iramcenter.org/abdnin-nukleer-anlasmadan-cekilmesi-ve-olasi-senaryolar/>, (Erişim Tarihi 20 Ekim 2019).
- Ismail S. (2011). “The Syrian Uprising: İmagining and Performing the Nation”, *Studies in ethnicity and nationalism*, Cilt 11, No 3, s. 538-549.
- Mihaylov, D. (2017). ‘Why the Arab Spring Turned into Arab Winter: Understanding the Middle East Crises through Culture, Religion, and Literature’, *Israel Journal of Foreign Affairs*, Cilt 11, No 1, s. 3-14.
- Oğuzlu, T. ve Çiçekçi, C. (2019). *Küresel ve Bölgesel Güçlerin Ortadoğu Politikaları: Arap Baharı ve Sonrası*, Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

- Pouladi, F. “Iran and Syria sign pact against 'common threats’”, 16 Haziran 2006, <http://www.dailystar.com.lb/articleprint.aspx?id=72583&mode=print>, (Erişim Tarihi 08 Ekim 2019).
- Ramadan, T. (2012). *Islam and the Arab Awakening*. Oxford: Oxford University Press.
- Sofuoğlu, M. “How Iran helped keep Assad in power” 26 Aralık 2016, <https://www.trtworld.com/mea/how-iran-helped-keep-assad-in-power-260694>, (Erişim Tarihi 10 Ekim 2019).
- Tasken, C. *İran ve Arap Baharı*, 22 Ekim 2018, <https://www.karar.com/gorusler/iran-ve-arap-bahari-1005938> (Erişim Tarihi 29 Eylül 2019).
- Wehrey, F. (2017). *Beyond Sunni and Shia – The Roots of Sectarianism in a Changing Middle East*. Oxford: Oxford University Press.
- Yalçın, H. B. ve Duran, B. (2017). *Küresel ve Bölgesel Aktörlerin Suriye Stratejileri*. İstanbul: SETA Kitapları.
- Yeşiltaş, M., Piriñçi, F. (2021). *Küresel Dönüşüm Sürecinde Türkiye'nin Büyük Stratejisi*. İstanbul: SETA Kitapları.